УДК 82-1(=512.145)

Ф.И. Габидуллина

СУГЫШТАН СОҢГЫ ЕЛЛАР ТАТАР ӘДӘБИЯТЫНДА ГЕРОЙ КОНЦЕПЦИЯСЕ ЧАГЫЛЫШЫ

В статье исследуется тема войны и отражение концепции героя в татарской литературе послевоенных лет. Произведения Г. Абсалямова, Г. Баширова, М. Амира, Н. Давли, А. Еники анализируются в аспекте создания героев, в которых ярко выражены черты идеального героя поствоенной литературы. Исходя из характера национального героя и определяется их новизна для своего времени. В произведениях послевоенных лет типы литературных героев выделяются такими качествами, как мужественность, надежность, честь, чистота души. Определение характеров, верных национальным традициям, нравственным ценностям, способствует выявлению закономерностей идейно-эстетического развития татарской литературы данного периода.

Ключевые слова: татарская литература, военная тематика, концепция героя, нравственные ценности, художественное своеобразие.

The article explores the theme of war and the reflection of the concept of the hero in the Tatar literature of the post-war years. The works of G. Absalyamov, G. Bashirov, M. Amir, N. Davli, A. Eniki are analyzed in the aspect of creating characters in which the features of the Tatar mentality are clearly expressed. Based on the character of the national hero, their novelty for their time is determined. In the works of the post-war years, the types of literary heroes are distinguished by such qualities as masculinity, reliability, honor, and purity of soul. The identification of characters faithful to national traditions and moral values helps to identify patterns of ideological and aesthetic development of Tatar literature of this period.

Keywords: Tatar literature, military themes, the concept of a hero, moral values, artistic originality.

Сугыштан соңгы еллардагы татар әдәбиятының үсеше ил-халык тормышыннан, иҗтимагый-мәдәни хәрәкәттән аерылгысыз була. Ә ул исә гаять катлаулы һәм каршылыклы булып кала. ВКП(б) ҮК ның 1944 ел 9 август карары нәтиҗәсендә татар халкының Урта гасырлар тарихын өйрәнүгә киртә салына. Алтын Урда чоры әдәбияты, шул исәптән «Идегәй» дастаны әдәби хәрәкәттән алына. Шундый шартларда татар әдәбиятына идеологик басым көчәя. Аның бер чагылышы буларак, татар әдәбияты дәреслекләре тәнкыйтькә дучар була, цензура тагын да көчәя. 1946 елда «Ленинград» һәм «Звезда» журналлары хакында партиянең махсус карары чыга. Шуларга бәйле А. Ахматова һәм М. Зощенко иҗаты тәнкыйть итела һәм байтак вакытка әдәби хәрәкәттән төшереп калдырыла. Бу күренеш милли әдәбиятларга да тискәре йогынты ясый.

Иҗтимагый-мәдәни тормыштагы авырлыкларга карамастан, татар әдәбияты үсеш-үзгәрешен туктатмый. 1940 елларның икенче яртысы һәм 1950 елларга күз салсак, анда мәдәни хәрәкәтнең

җанлануына китергән байтак уңай күренешләргә тап булабыз. Билгеле инде, сугышта җиңүгә бәйле күтәренкелек әдәбиятта да чагылыш таба. Фронт ялкыны аша үтеп кайткан тәҗрибәле әдипләр актив иҗатка тартылу белән бергә, яшь авторлар да әдәбиятка күп килә. Сугыш елларында җыелып, тупланып килгән бай материалга нигезләнеп, зур күләмле, киң колачлы әсәрләр языла башлый. Г. Бәшировның «Намус», К. Нәҗминең «Язгы җилләр» романнары 1951 елда икенче дәрәҗәдәге Сталин премиясенә лаек була һәм ил күләмендә яңгыраш ала, күп телләргә тәрҗемә ителә. 1953 елны «Правда» газетасында М. Җәлил шигырьләре басыла һәм татар шагыйренең ил буйлап данлы исеме тарала, иҗаты халыкка кайта. М. Җәлил әсәрләренең дөньякүләм танылуы татар әдәбиятына игътибарны арттыра һәм үсешенә этәргеч бирә. Бу елларда репрессияләнгән әдипләрнең (Г. Ибраһимов, К. Тинчурин, Ф. Бурнаш, Ш. Усманов, Ф. Сәйфи-Казанлы, Х. Туфан, С. Рәфыйков һ. б.) иҗаты кайту да татар әдәбиятына җанлану алып килә. 1950, 1954 елларда Татарстан язучыларының II һәм III съездлары була. Бу чорда сугыш вакытында туктап торган газета-журналларның бер өлеше кабат чыга башлый. 1950 елдан «Яшь сталинчы» (1956 елда «Татарстан яшьләре» дип үзгәртелә), 1951 елдан «Чаян» һәм «Пионер» журналлары (соңгысы 1957 елдан – «Ялкын») укучыларга килеп ирешә. 1957 елны Мәскәүдә Татар әдәбияты һәм сәнгате көннәре үтә. Шулар белән рухланып һәм әдәбият-сәнгатьнең халык тормышындагы ролен аңлап, 1958 елны ТАССРның Габдулла Тукай исемендәге Дәүләт премиясе булдырыла. Беренче премия «Тукай» романы өчен Ә. Фәйзигә бирелә.

Татар әдәбияты яшәештәге каршылыкларны шомартып сурәтләүне күздә тоткан «конфликтсызлык теориясе» һәм башка күптөрле кыенлыклар аша үтеп, акрынлап җанлана, сан һәм сыйфат үзгәрешләренә нигез әзерли. Бу еллар сүз сәнгатендә хезмәт темасы һәм хезмәт ияләрен әхлакый тәрбияләү мәсьәләсе дә үзәктә тора. Шулар янәшәсендә сугыш темасы, халыкның фронттагы һәм тылдагы батырлыгын, аның нигезләрен эзләү, ачу гаять актуаль булып кала. «Чор әдәбиятындагы иң олы тема – сугыш темасы: ул барлык жанрларда да дәвам итә, – дип яза Д. Заһидуллина. – Тылдагы батыр хезмәтне, хатын-кызларның, яшьләрнең җиңү өчен көч салуын тасвирлаган әсәрләр дан казана» [6: 12]. Шуңа да әлеге еллар татар әдәбиятында Г. Әпсәләмовның «Ак төннәр» (1946), «Мәңгелек кеше» (1960), «Газинур», «Алтын йолдыз», Г. Бәшировның «Намус» (1948), М. Әмирнең «Саф күңел» (1953–1959), Ә. Еникинең «Кем җырлады?» (1956) һ. б. роман-хикәяләр киң яңгыраш таба. Үз вакытында гаять популяр булган әсәрләрне без герой концепциясе чагылышы ноктасыннан тикшерүне максат итәбез. Ул исә авторларның иҗат принципларын, әсәрләрнең идея-эчтәлеген, геройлар характерын ачу максатында авторлар файдаланган алым-чараларны билгеләү кебек сорауларны алга куя.

Сугыштан соңгы елларда дөнья күргән проза әсәрләре шактый тулы өйрәнелгән, аерым алганда, үз вакытында Г. Бәширов [3],

М. Әмир [2] кебек әдипләр каләмдәшләренең иҗатына игътибарлы булып, чор үзенчәлеге, иҗат принциплары, сәнгатьчә эзләнүләр турында фикерләре белән уртаклашалар. Рус телендәге матбугат та татар әдәбиятына игътибарлы була. «Новый мир» журналында И. Арамилев Г. Әпсәләмовның «Алтын йолдыз» романына югары бәя биреп, авторның романтик фикерләү үзенчәлекләрен ача, аерым йомшак якларын да күрсәтеп үтә [1]. И. Нуруллин [12], Х. Хәйри [13], Ф. Мусин [11], Г. Халит [14], бераз соңрак Ф. Миңнуллин [9], Ф. Галимуллин [5], безнең көннәрдә Д. Заһидуллина [6], А. Кашапова [7] һ. б. хезмәтләрендә сугыш темасының татар әдәбиятында чагылыш этаплары, аерым сыйфатлары, табышлар һәм югалтулар билгеләнә. Шуның белән бергә, әлеге әсәрләргә милли характер чагылышы ягыннан якын килү чор әдәби процессы үзенчәлекләрен, авторларның сәнгати эзләнүләрендәге уртак һәм аермалы якларны тулырак ачу мөмкинлеге бирә.

Сугыштан соңгы елларда сугышка бәйле вакыйгалар һич тә бертөрле генә сурәтләнми. Бу, билгеле, язучының фронт хәлләрен яисә тылдагы тормышны чагылдыруына, авторның әлеге хәлләргә шәхси карашы, алга куйган максаты, сайлап алган иҗат юнәлеше һәм сәнгати фикерләү үзенчәлеге белән бәйле була. Бу чорда герой төшенчәсе, аның әдәби әсәрдә чагылышы гаять җитди мәсьәләгә әверелә. Сугыш чоры вакыйгаларын сурәтләгән әсәрләрдә дә ул үзәктә булып, әдипләр үзләренә хас сәнгатьчә фикерләү аша шуңа җавап эзлиләр.

Татар әдәбияты халыкның яшәү рәвешен, иң матур сыйфатларын, гореф-гадәтләрен һәм традицияләрен чагылдыра. Милли тормыш кыйммәтләре буларак, алар геройларның эш-гамәлендә, характер сыйфатларында аеруча тулы ачыла. Бу очракта язучы теге яисә бу милләтнең асылын билгели торган үзенчәлекләрне калкытып куя, башкалардан аерырга мөмкинлек биргән билгеләрне алга чыгара. Д.С. Лихачев язганча, милли һәм гомумкешелек сыйфатлары аша ныклы кабатланмас бергәлек оеша [8: 40]. Сугыш шартларында кешенең эчке потенциалы бер үзәккә туплана, ул психологик киеренкелектә яши, шуңа бәйле милли характер үзенчәлекләре дә тулы һәм ачык чагыла.

Бу чорда Г. Әпсәләмов сугыш турындагы әсәрләре белән аеруча киң танылу ала. Язучы «беренче әсәрләрендә игътибарын сугышчының тиңдәшсез батырлыгын сурәтләүгә юнәлдергән булса, соңрак язылган романнарында күбрәк шул батырлыкның чыганаклары белән кызыксына, фикерләүдәге үзгәрешләр, сугышның асыл кыйммәтләрне үзгәртүе, вакытлы, узгынчы ихтыяҗлардан арындыруы турында сөйли» [4: 71]. Әдипнең «Ак төннәр» җыентыгына туплап бирелгән хикәяләрен батырлыкка соклану хисе берләштерә. Аларда без аерым сыйфатлары калкытып куелган геройлар белән очрашабыз, бу әдипнең яңа герой эзләве буларак кабул ителә. Ә инде «Алтын йолдыз» (1948) романында автор көчле кеше концепциясен тормышка ашыра. Әллә ничә буын укучыларның өстәл китабына әйләнгән әсәр бүген дә яратып укыла, кабатланмас романтик рухлы геройлары белән җәлеп

итә. «Алтын йолдыз» – иң югары батырлык, гадәттән тыш кыюлык өчен бирелә торган бүләк. Романның беренче бүлегендәге вакыйгаларда мәктәп укучылары шул исемдәге спектакльдә уйныйлар. Спектакль героеның батырлыгы күбесенең тормыш юлында маяк булып тора. Төп геройларның берсе булган Мөнирә үзләренең батырлыкка әзер булуын белдерә. Автор карашлары беренче чиратта Галим Урманов образында урын ала. Ул яшьлек хаталары аша чыныгып үсә һәм идеаллаштырылган герой дәрәҗәсенә күтәрелә. Эшче гаиләсендә үсүе, укытучылары, бергә укыган дуслары, фронтта исә ышанычлы командирлары ярдәмендә Галим җиңү өчен гомерен бирергә әзер көчле кеше булып җитлегә. Үз-үзенә ышанычы шундый зур булганга, автор аны үлемнән курыкмый торган совет кешесе, татар солдаты итеп сурәтли. М. Кашапова болай бәяли: «Галим акыл белән түгел, бәлки хис белән яши. Кечкенә генә йомшаклыгы өчен дә үзен тәнкыйтьли. Чын герой тапларсыз, йомшаклыкларсыз булырга тиеш кебек тоела аңа, ягъни ул хыялында идеал герой тудырып, шуңа охшарга тырыша» [7: 18]. Галим янәшәсендәге башка образлар – Ильяс Бикбулатов, Андрей Верещагин, Мөнирә Илдарская, Һаҗәр һ. б. – шундый ук сыйфатларга ия ил уллары һәм кызлары буларак сурәтләнә. Дөрес, автор геройларын гадәттән тыш сыйфатларда бирүе белән артыграк та мавыгып китә. Моңа үз вакытында И. Арамилев та игътибар итә һәм аның тормышчанлыкка зыян китерүен ассызыклый [1: 257].

Г. Әпсәләмовның «Газинур» (1951) романы, дошман амбразурасын күкрәге белән каплап, иптәшләренә юл ачкан татар егете Газинур Гафиятуллинга багышлана. Әсәрдә аның биографиясенә бәйле мотивлар публицистик аңлатма-сөйләүләр, кайбер документлар белән үрелеп, авторның киң әдәби сурәтләвендә ачыла. Шул рәвешле, үзенчәлекле синтез барлыкка килә. Герой характеры туган җир туфрагында үз халкының яшәү рәвешенә, әхлакый кыйммәтләре йогынтысына бәйле оеша – автор укучыга җиткерергә теләгән мөһим фикерләрнең берсе әнә шул. Газинур батырлыгы – аңлы рәвештә үлемгә бару чагылышы. Җиңү өчен, иптәшләрен коткару өчен бу адымга барганда кеше ниләр кичерә? Бу сорау бүген дә һәркемне дулкынландыра. Шуңа да автор алга куйган максатларның берсе – батырлык чыганагын, нигез сәбәпләрен эзләү. Әсәрдә Газинурның тормыш юлы күз алдыннан үткәрелә, ул үскән гаилә, абыйсы белән каршылыклы мөнәсәбәте, сөйгән кызына, аннары хатынына булган хисләре, авылдашлары белән аралашуы сурәтләнә. Эзлекле рәвештә аның дөньяга карашы формалашу, туган җиренә, якыннарына булган җылы хисләре ачыла. Нәкъ менә шулар, бер фокуска тупланып, кешенең иле-халкы алдында җаваплылык хисен тудыра, дип раслый Г. Әпсәләмов. Алдагы романдагы көчле кеше образын үстерә барып, автор татар улының батырлыкка бару юлын сурәтли.

Сугышның беренче елларында бик күпләр, әсирлеккә төшеп, концлагерьларда михнәт чигә, үлемгә дучар ителә. Бу мәхшәрдән исән калганнар, туган илендә «сатлыкҗан» исеме алып, төрмә-лагерьлар аша

үтәргә мәҗбүр була. Сугыш бетеп шактый вакытлар узгач кына, әсирлеккә төшкән кешеләрнең газаплар тулы тормышын сурәтләү мөмкинлеге туа. Әсирләр концлагерь шартларында да дошманга каршы көрәшүдән туктамаганнар. Н. Дәүлинең «Яшәү белән үлем арасында» (1957) повестенда, Г. Әпсәләмовның «Мәңгелек кеше» (1960) романында әнә шундый вакыйгалар торгызыла. Дөрес, «гаять катлаулы һәм каршылыклы бу дөньяны рәсми идеология белән бәйле рәвештә берьяклы бәяләү дәвам итә. Сугышның фаҗигалы, гаделсез, кешелексез яклары әле игътибардан читтә, күләгәдә калдырыла» [10: 37]. Әмма әлеге әсәрләр герой концепциясен ачу ягыннан җитди яңалык алып килә. Бу урында шуны да билгеләп үтик: тоткынлыкта көрәш юлы, формалары төрле булырга мөмкин. Н. Дәүли һәм Г. Әпсәләмов әсәрләре язылганда җәлилчеләрнең батырлыгы турында инде билгеле була. Исән калу өчен башта легионга язылып, аннары ул мөмкинлектән файдаланып, легионерлар күңеленә туган ил, җир кадерен һәм фашизмга каршы көрәшү идеясен салу юлларын табу һәм моңа ирешү – Гайнан Кормаш оешмасына кергән җәлилчеләрнең батырлыгы әнә шуннан гыйбарәт. Н. Дәүли һәм Г. Әпсәләмов әсәрләрендә исә һәрдаим дошман күзәтүе астында булып та, күңеленнән аңа баш имәгән, көрәшкә әзер әсирләр язмышы ачыла. Н. Дәүлинең «Яшәү белән үлем арасында» (1957) повестенда татар әдәбиятында беренчеләрдән буларак әсирлек язмышы сурәтләнә. Аның мөһим үзенчәлеге шунда ки: әдип автобиографик материалларга нигезләнә. Шул рәвешле, аның герое үз башыннан кичкән хәлләрне укучы күз алдына бастыра. Фашизмның ерткычлыгын ачуга да әсәрдә җитди урын бирелгән. Әсирлек газаплары җанлы картиналар рәвешен алып, чын мәгънәсендә тетрәндерә. Хикәяләүче образы әсәрдәге вакыйгаларны бергә туплый. Ул – татар кешесе һәм халкыбызга хас иң матур сыйфатлары белән ачыла. Әйе, концлагерь шартларында эш-гамәл белән батырлык күрсәтеп булмый. Әмма ул сыйфат геройның үз-үзен тотышында, дусларына ярдәм итүдә, иң кыен вакытларда ихтыяр көчен туплап, ялгыш адымнар ясаудан тукталуда һ. б. чагыла. Тоткынлык шартларында кешеләр сынала. Хикәяләүче татар егете характерының иң мөһим сыйфаты – рухи ныклык. Н. Дәүли туган җир кадере, якыннарның матур истәлеге кешегә әйтеп бетермәслек көч-егәр бирүен ача. Әлеге геройның милли характеры сабырлык-түземлектә, рухи иреген, җиңүгә ышанычын саклап калуда, янәшәдәгеләргә кулыннан килгәнчә ярдәм итүдә чагыла.

Г. Әпсәләмовның «Мәңгелек кеше» (1960) романы исә әсирлек газаплары кичергән кешеләр язмышына яңа штрихлар өсти. Әсәрдә Бухенвальд концлагеренда булган хәлләр реаль кешенең прототибы булган Бакый Назыймов образы аша ачыла. Бу яктан роман автобиографик, документаль һәм публицистик прозага хас билгеләрне үзенә ала. Автор төп иҗат принцибына тугры булып кала: чынбарлык күренешләрен романтик сурәтлелек, теләк-омтылыш, хыял чагылышы белән үреп бирә. Төп герой Бакый – совет офицеры, шуңа да ул гомумиләштерелгән герой, коммунист буларак күзаллана. Бу

яктан социалистик реализм иҗат методы таләп иткән сыйфатлары белән ачыла. Аның күңелендә дошманга нәфрәт белән бергә ватанын, туган җирен ярату, тугрылык хисләре урын алган. Автор Бакый Назыймовны көчле һәм ышанычлы характерлы кеше итеп сурәтләүгә килә. Кеше тоткынлык халәтен бик авыр кичерә. Концлагерьда яшерен оешма төзү һәм кораллы восстание әзерләүне күз алдына китерү дә авыр. Мондый шартларда нәкъ менә ышаныч казану әсиргә бирелгән иң зур бәя булып тора. Автор героеның татарлыгын, милли яшәеш шартларында үсүен һич тә онытмый. Аның истәлек-хатирәләрендә татар халкының иң матур сыйфатлары – хезмәт яратуы, өлкәннәрне хөрмәт итүе, ышанычлы, ярдәмчел, сабыр булуы ачылып, Бакыйның да аларны үзендә булдырырга омтылуы билгеле бер эзлеклелектә ачыла. Сугыш, бигрәк тә тоткынлык шартларында алар герой характерының үзәген тәшкил итәләр. Романның «Мәңгелек кеше» дип аталуы да нинди генә шартларда да кеше булып калуны һәм инсанның чын асылын билгеләгән гомумкешелек сыйфатларының мәңгелек булуына ишарәли.

Сугыштан соңгы елларда татар әдәбиятында фронт һәм тыл бердәмлеген сурәтләү даими игътибар үзәгендә була. Прозада аеруча киң яңгыраш алган әсәрләрнең берсе – Г. Бәшировның «Намус» романы (1948). Иҗтимагый-социаль эчтәлекле әсәрдә илгә, халыкка бирелгәнлек намуслы хезмәт, рухи ныклык аша сынала, дигән идея үткәрелә. Автор фронт һәм тыл бердәмлеге, хезмәткә, гомумән яшәешкә намуслы караш, туган илгә бирелгәнлек кебек мәсьәләләрне гаять тормышчан һәм җанлы картиналарда чагылдыра. Вакыйгаларда Нәфисә бригадасының мул уңыш үстерү өчен көрәше сурәтләнеп, аңа авыл кешеләренең яшәү рәвеше, күрше колхозлар, район тормышы, Сталинград сугышы фаҗигалары һ. б. килеп кушыла. Алар сугыш чорының тулы панорамасын күз алдына бастыра. Роман идеологик принципларга нигезләнеп язылса да, үзенең милли характерлы геройлары белән аерылып тора. Үз чорына хас әдәби тип буларак тасвирланган Нәфисә – чын мәгънәсендә татар хатын-кызының иң матур сыйфатларын үзенә туплаган образ. Аның сабырлыгы, тыйнаклыгы, ярдәмчеллеге, тормыш сынаулары каршында каушап калмыйча, башкаларны үз артыннан ияртерлек оештыру сәләтен ачуга нигез булып тора. Фронт шартларындагы геройлардан аермалы буларак, Нәфисә образында хатын-кыз йомшаклыгы белән көчле, намуслы герой табыла. Ул көчсезлегендә дә, хис һәм акыл көрәшендә буталып бетүендә дә татар хатыны булып кала: сынаулар аша үтеп, намусына хыянәт итмичә, кешелек сыйфатларын саклап яши. Нәфисәгә хас матур сыйфатларның нигезе ата-ана тәрбиясендә, матур гореф-гадәтләрдә, халкыбызның милли үзенчәлекләрендә булуы кат-кат искәртелә. Шуңа да Нәфисә халыкның фронттагы һәм тылдагы фидакярлеген, батырлыгын, көчле патриотик хисләрен чагылдырган образ булып калка.

Фронт һәм тыл бердәмлеге мәсьәләсен үзәккә куеп иҗат ителгән әсәрләр арасында М. Әмирнең «Саф күңел» (1954–1959) дилогиясе дә

бар. Вакыйгалар Ялантау район үзәгендә барып, зур булмаган эпизодлар рәвешендә сугыш хәлләре дә кушылып китә. Әсәр үзәгендә Сания һәм Камил образлары тора, алар иң матур сыйфатлары белән ачыла. Автор геройларын булдыклы хатын һәм ир, иҗтимагый эшлекле һәм, иң мөһиме, саф күңелле кешеләр итеп сурәтли. Башка әсәрләрне тулыландырып, автор көчле кешеләрне сафлык сыйфаты белән баета һәм шуның белән сыный да. «Саф күңел сыйфатына ия итеп автор Санияне генә күрергә теләми. Камил, Газиз Баязитов, Рифкать һ. б. персонажларның күңел дөньясы шулай ук бик матур» [7: 24].

Сугыш фаҗигаларын чагылдыруда үзгә бер юнәлеш Ә. Еники иҗатында урын ала. Сугыш барган елларда «Бала», «Мәк чәчәге», «Ана һәм кыз» кебек хикәяләре сугыш вакыйгаларын, аларга карашмөнәсәбәтне кеше күңелендәге хис-кичереш үзгәреше аша ачуы белән җитди яңалык алып килә. Әдип сугыштан соңгы елларда да үз иҗат принципларына тугры кала. Аның «Кем җырлады» (1956) хикәясе җанны өзеп алырлык фаҗигасы һәм кешенең асылын билгеләүче хис дулкынын ачуга бәйле лиризмы белән башка күпсанлы әсәрләрдән аерылып тора. Яшь солдатның үләр алдыннан сөйгәне Таһирәнең җырлавын ишетүе, шуның белән туган җирен, әнисен, якын кешеләрен күз алдыннан үткәрүе әлеге фаҗиганы тагын да тирәнәйтә, сугышка нәфрәтне көчәйтә, тынычлыкның кадерен белү кирәклеген хис-кичереш аша йөрәккә сала. Ә. Еники сызлану-сыкрану аша кеше кадере турында сүз алып бара һәм аның иң зур кыйммәт булуын ача. Ул иҗат иткән мөлаем татар кызы Таһирә авырлыктан, кайгы-хәсрәттән җыр-моң ярдәмендә үзен һәм янындагыларны тынычландыра алган өр-яңа образ булып калка.

Сугыш темасына язылган әсәрләрнең бертөрле генә бәяләнмәвен дә әйтеп китәргә кирәк. Аеруча Г. Әпсәләмов һәм М. Әмир романнары сугыш вакыйгаларын шомартып, берьяклы күрсәтү, геройларны идеаллаштырып бирү ягыннан тәнкыйтькә дучар була. Мисал өчен, Г. Әпсәләмов әсәрләрен Ф. Миңнуллин «социалистик реализм» принципларына нигезләнеп язылган норматив әдәбият үрнәге» [9: 103], дип бәяли. Кимчелекләрдән азат булмасалар да, әлеге әсәрләр үз чоры әдәби процессында мөһим урын алып торалар.

Шулай итеп, Г. Әпсәләмов, Г. Бәширов, М. Әмир, Н. Дәүли, Ә. Еники һ. б. әдипләрнең сугыштан соңгы елларда герой характеры чагылышына нисбәтле эзләнүләре әдәбиятның бертөрлелектән арынуына хезмәт итә. Фронт һәм тыл шартларында төп геройларга хас аеруча мөһим сыйфатларны аерып чыгару һәм аларның эш-гамәлендә урын алуы рәвешендә бара. Шәхес концепциясен билгеләүдә әсәрләрнең милли герое көчле, батыр, рухы нык, ышанычлы, намуслы, саф булу кебек характер сыйфатларында сурәтләнә. Әлбәттә, геройлар бирелешендә, әсәрләрнең сәнгати эшләнешендә аерым җитешсезлекләр булса да, алар китап укучыларда патриотизм хисе тәрбияләүгә хезмәт итүләре, шулай ук сүз сәнгатенең үсешүзгәрешенә җирлек әзерләүләре белән зур әһәмияткә ия.

Әдәбият

1. *Арамилев И.* Орлята становятся орлами // Новый мир. 1953. № 2. С. 256–258.

2. *Әмир М.* Гомәр Бәширов // Әмир М. Үзебез турында. Казан: Татар. кит. нәшр., 1971. Б. 150–162.

3. *Бәширов Г.* Безнең бурычлар // Совет әдәбияты. 1955. № 3. Б. 97–108.

4. *Бәширов Ф., Зарипова Р.* Проза // Татар әдәбияты тарихы: сигез томда. 5 т.: 1917–1956 еллар / [фәнни мөх. Д.Ф. Заһидуллина]. Яңарт. һәм тулыл. 2 нче басма. Казан: Татар. кит. нәшр., 2024. Б. 45–78.

5. *Галимуллин Ф.Г.* Намуслы гомер // Ватаным Татарстан. 2001. 10 гыйнвар.

6. *Заһидуллина Д.* Кереш // Татар әдәбияты тарихы: сигез томда. 5 т.: 1917–1956 еллар / [фәнни мөх. Д.Ф. Заһидуллина]. Яңарт. һәм тулыл. 2 нче басма. Казан: Татар. кит. нәшр., 2024. Б. 5–14.

7. *Кашапова А.М.* Романтические культы в послевоенных татарских романах (1945–1960 гг.): Репрент. Уфа, РИО БашГУ, 2005. 40 с.

8. *Лихачев Д.С.* Заметки о русском. 2-е изд., доп. М.: Сов. Россия, 1984. 64 с.

9. *Миңнуллин Ф.М.* Безнең прозада сугыш темасы // Балта явызлар кулында. Казан: Татар. кит. нәшр., 1994. Б. 97–107.

10. *Мусин Ф.М.* Әдәби хәрәкәт // Татар әдәбияты тарихы: сигез томда. 5 т.: 1917–1956 еллар / [фәнни мөх. Д.Ф. Заһидуллина]. Яңарт. һәм тулыл. 2 нче басма. Казан: Татар. кит. нәшр., 2024. Б. 14–44.

11. *Мусин Ф.М.* Хәзерге авыл һәм әдәбият // Казан утлары. 1978. № 6. Б. 160–167.

12. *Нуруллин И.* Путь к зрелости. Казань: Татар. кн. изд-во, 1971. 350 с.

13. *Хәйри Х.* Язучы һәм тормыш // Казан: Татар. кит. нәшр., 1979. 287 б.

14. *Халит Г.* Чынлык һәм гүзәллек гармониясе // Совет әдәбияты. 1977. № 3. Б. 121–134.

Мәкалә Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты 16.07.2024 ел № 565 Карары нигезендә Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе ярдәмендә әзерләнде.

Статья подготовлена при поддержке Академии наук РТ по Постановлению КМ РТ № 565 от 16.07.2024.

Габидуллина Фәридә Имаметдин кызы,
филология фәннәре кандидаты, Казан (Идел Буе) федераль университетының Алабуга институты доценты

Габидуллина Фарида Имамутдиновна,
кандидат филологических наук, доцент Елабужского института Казанского (Приволжского) федерального университета

farida_vip@mail.ru